

Sənətşünaslıq və memarlıq

UOT 78

Z.K.Abdullayeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

zemfira_abdullayeva@yahoo.com

TOFIQ QULİYEVİN “NƏSİMİ” KİNOFİLMİNƏ YAZDIĞI MUSIQI

Açar sözlər: şair, yubiley, kinofilm, simfonik lövhələr, bədii obraz

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Şərqi dahi şair və mütəfəkkirlərindən biri İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyi münasibətilə 2019-cu ilin “Nəsimi ili” elan edilməsi haqqında sərəncam vermişdir. Bununla əlaqədar məqalədə Tofiq Quliyevin “Nəsimi” kinofilmi üçün yazdığı musiqi təhlil olunur. Filmin musiqisi zəngin, parlaq çalarlarla dolu melodiya, lad-intonasiya, ritmik xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Burada səslənən bəzi mahnılar artıq ekran məhdudiyətindən çıxıb müstəqil əsər olaraq bu günə kimi dillər əzbəridir.

З.К.Абдуллаева

МУЗЫКА ТОФИКА КУЛИЕВА К КИНОФИЛЬМУ «НАСИМИ»

Ключевые слова: поэт, юбилей, кинофильм, симфонические гравюры, художественный образ

Президент Азербайджанской Республики в связи с 650-летним юбилеем гениального поэта и мыслителя Имадеддина Насими издал указ об объявлении 2019-го года «Годом Насими». В связи с этим в статье анализируется музыка Топфика Гулиева, написанная к кинофильму «Насими». Музыка к этому фильму привлекает мелодическим богатством, эмоциональностью, правдивостью высказывания, ладоинтонационными и ритмическими особенностями. Некоторые звучащие в фильме песни, выйдя за рамки экрана, полюбились народом и обрели самостоятельную жизнь.

Z.K.Abdullayeva

MUSIC BY TOFIK KULIYEV TO THE MOVIE "NASIMI"

Keywords: poet, anniversary, film, symphonic engravings, artistic image

On the occasion of the 650th anniversary of the great poet and thinker Imameddin Nasimi, the President of the Republic of Azerbaijan issued a decree declaring 2019 the “Year of Nasimi”. In this regard, the article analyzes the music of Tofiq Guliyev, written for the film “Nasimi”. Music to this film attracts a full brilliant,

rich nuances of the melody, lad and intonation and rhythmic features. Some songs sounding in the film, going beyond the screen, fell in love with the people and began to live their own independent life.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Şərqi dahi şair və mütəfəkkirlərindən biri Nəsiminin 650 illik yubileyi münasibətilə 2019-cu ilin “Nəsimi ili” elan edilməsi haqqında sərəncamı ölkəmizin mədəni həyatında çox əlamətdar və təqdirəlayiq hadisədir.

Nəsimini dünyasını oxucularına sevdiren qüvvə onun insana, insanlığa bəslədiyi sonsuz sevgi və məhəbbətidir. Nəsimi şeirlərində insanı özünü, həqiqəti dərk etməyə çağırır, insanı ucaldır, ülviləşdirir.

Nəsimi irsinin Azərbaycan xalqının mənəviyyat xəzinəsində layiqli yer tutması Ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə ilk dəfə Nəsiminin 600 illik yubileyi YUNESKO-nun tədbirlər siyahısına daxil edilmiş və 1973-cü ildə beynəlxalq miqyasda qeyd olunmuşdur.

Ötən əsrin 70-ci illərində yubileyə bağlı dahi şairin obrazı ədəbiyyatda, musiqidə, rəssamlıq və heykəltəraşlıqda, kino sənətində təcəssüm etdirilərək dəyərli sənət əsərləri yaradıldı. Şair Qabilin “Nəsimi” poeması, Fikrət Əmirovun “Nəsimi haqqında dastan” baleti, Cahangir Cahangirovun “Nəsimi” kantatası, Ağabacı Rzayeva, Tofiq Quliyev və Süleyman Ələsgərovun romansları, Azər Rzayevin “Nəsimi” simfonik poeması, Mikayıl Abdullayevin “Nəsimi”nin portreti, Bakının mərkəzində ucaldılan Nəsiminin heykəli (T.Məmmədov və U.Zeynalov) Azərbaycan şairinin dünyada tanıtılmasında əhəmiyyətli rol oynadı. 1973-cü ildə İsa Hüseynovun “Məşhər” romanı əsasında Bakı kinostudiyasının çəkdiyi “Nəsimi” filmi də bu yubileyə həsr olunmuşdur. Filmin rejissoru Həsən Seyidbəyli, bəstəkarı Tofiq Quliyevdir.

Məlumdur ki, Tofiq Quliyev Azərbaycan kino musiqisinin inkişafında özünəməxsus rolu və son dərəcə böyük əhəmiyyət kəsb edən xidmətləri olmuş sənətkarlardandır. 1941-ci ildə ilk dəfə “Səbuhi” filminə özünü sınayan bəstəkar ömrünün sonuna kimi yaradıcılığını bu janrla bağlamış və həmin sahədə çox məhsuldar çalışmışdır. Tofiq Quliyevin kinonun müxtəlif formalarını və janrlarını əhatə edən 40-dan artıq bədii və sənədli filmə yazdığı musiqi onun yaradıcılığının parlaq səhifələrini təşkil edir. Bütün yaradıcılığı boyu bu janra müraciət edən bəstəkar M.Mikayılov, H.Seyidbəyli, L.Səfərov, R.İsmayılov, R.Təhmasib, Q.Aleksandrov, F.Kiselyov, B.Kimyagərov kimi rejissorlarla əməkdaşlıq etmişdir. Bəstəkarın özünün dediyi kimi, Bakının demək olar ki, bütün kinorejissorları, ən çox isə Həsən Seyidbəyli ilə işləmişdir.

Azərbaycanın görkəmli dramaturqu, ssenaristi, kinorejissoru Həsən Seyidbəyli ilə Tofiq Quliyev gənclik dostları idi. Onların yaradıcılıq

əməkdaşlığı “Qızılaxtaranlar” musiqili komediyasından başlamışdır. Bundan sonra Həsən Seyidbəylinin bilavasitə ssenari müəllifi, yaxud quruluşçu rejissoru olduğu filmlərin əksəriyyətində musiqi bəstələmək üçün məhz Tofiq Quliyev dəvət edilirdi. “Qızmar günəş altında”, “Telefonçu qız”, “Möcüzələr adası”, “Sən niyə susursan”, “O qızı axtarın”, “Xoşbəxtliyin naminə” filmləri məhz Tofiq Quliyevin musiqi tərtibatında çıxmışdır. Tofiq Quliyev bu barədə söhbətlərin birində deyirdi:

“Həsənlə işləmək mənim üçün çox xoş idi. Mən onunla işləməkdən yorulmurdu. Həsən musiqini çox gözəl duyurdu, özünün də yaxşı səsi var idi.

Ümumiyyətlə, bədii film bir neçə yaradıcı insanın birgə əməkdaşlığının məhsuludur. Onun müvəffəqiyyəti bu insanların bir-birinə etimadı, inamından asılıdır. Ona görə də kino rejissoru ətrafına yalnız özünün etibar etdiyi insanları yığıdıqdan sonra filmin çəkilişinə başlamalıdır. Bu mənada H.Seyidbəyli ilə mənim yaradıcılıq birliyim çox məhsuldar olmuşdur. Doğrusu, onun filmlərinin çəkilişinə hansısa başqa bəstəkarın cəlb oluna biləcəyini heç ağıma belə gətirməzdim. Heç bu, mümkün də deyildi”.

“Nəsimi” filmi Tofiq Quliyev yaradıcılığında ən maraqlı məqamlardan biridir. Məsələ bundadır ki, hər zaman lirik, romantik, şən, şux melodiyalar yazan bəstəkarın Nəsimi kimi şairin sufi ideyalarını hiss etməsi və musiqiyə “çevirməsi” bəstəkarın özünün sözləri ilə desək: “Nəsimi”nin ekran təcəssümündə iştirakıma razılıq versəm də həyəcan keçirirdim. Çünki ağır filmi, nəşə ona uyğun musiqi dilini müəyyənləşdirmək o qədər də asan deyildi. İmtina etməyi də özümə sığışdırmırdım. Qədim dostumu incik sala bilərdim. Həsən görünür, nəşə duymuş kimi, bir gün qəfildən soruşdu: “Qardaş, heç bir demirsən musiqini nə vaxt tamamlayırsan, necə işləyirsən?”

Onun bu sözləri sanki məni düşüncələrdən ayırdı. Qəti qərara aldım ki, həvəslə işə girişib, musiqini tamamlayım. Cox ciddi hazırlıqdan sonra bir ay müddətində “Nəsimi”nin musiqi parçalarını bitirib filmin rəhbərliyinə təhvil verdim”.

Əslində Tofiq Quliyevin çoxşaxəli, fitri istedadı hər mövzuda yazmağa, işləməyə hər zaman imkan verib. Bu mövzuda belə uğurlu musiqinin bəstələnməsi T.Quliyev istedadının daha bir təzahürüdür.

“Nəsimi” filmində cərəyan edən hadisələr Azərbaycanı 14 il əsarətdə saxlayan Teymurun oğlu Miranşahın hakimiyyəti dövrünə aiddir. Azərbaycan xalqı Teymurləngdən azad olmaq uğrunda inadla mübarizə aparırdı. Bu dövrdə dini-siyasi hərəkət olan hürufilik meydana gəlir və sürətlə yayılmağa başlayır. Bu hərəkətin banisi Fəzlullah Nəimi öz ideyalarını yaymaq üçün Şərqi ölkələrini gəzib-dolaşır.

Belə ağır dövrdə yaşayan Nəsimi Bakıda Nəimi ilə görüşür, hürufilik ideyalarını qəbul edir və siyasi-fəlsəfi şeirlərində hürufi fikirlərini qələmə alaraq cəsarətli, qabaqcıl ideyaları təbliğ edir, ömrünü yollarda, səfərlərdə

keçirir, acı, işgəncəli bir həyat sürür və Şeyx İbrahimin fitnəsi ilə faciəli şəkildə öldürülür.

Ədəbi ssenarini sənətkar həssaslığı ilə duymaq bacarığı T.Quliyevin kino musiqisinin mühüm xüsusiyyətlərindən biridir. Süjeti dəqiq izləyən bəstəkar, Nəsiminin haqq-ədələt uğrunda mübarizəsini dərin ümumiləşdirilmiş musiqi obrazları vasitəsi ilə çatdırır, əsas diqqəti onun ümumbəşəri motivləri, psixoloji və fəlsəfi mahiyyəti üzərində cəmləşdirir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, simfoniya, balet, opera, kantata kimi iri formalı musiqi janrlarında bəstəkarlar vaxt etibarilə sərbəstliyə malik olduqları halda, kinoda cərəyan edən hadisələri, mürəkkəb hiss və həyəcanları bir neçə dəqiqə ərzində lakonik şəkildə ifadə etmək, göstərmək onlardan yüksək professionallıq və istedad tələb edir. Bu mənada Tofiq Quliyevin sənətkarlıq baxımından istedadı çox qiymətlidir.

“Nəsimi” filminin musiqisi sadəcə müşayiət funksiyası daşımır, rejissor fikrinin tamamlanmasına, aktyor ifasının rəngarəng boyalarla təcəssümünə, ekranda cərəyan edən hadisələrin axarının təsirliyinə təkan verir. Filmin ideya məzmunu, qəhrəmanın təcəssümü bəstəkar tərəfindən məqsədyönlü musiqi dramaturgiyasında açılır.

Filmin musiqisi psixoloji dərinliyi və obrazlı-emosional baxımdan çoxcəhətliliyi ilə diqqəti cəlb edir. Nəsiminin həyatını, Nəsimi poeziyasının fəlsəfi mahiyyətini açan bu filmdə Tofiq Quliyev ekranda təsvir olunan hadisələrin gərginliyini, təsirini, onun nəhəng ideyalarını, söz ustasının faciəsini, şairin duyğular və düşüncələr aləmini musiqi vasitəsilə qabarıq canlandıraraq, iti konflikt və mürəkkəb hisslər palitrasının təcəssümünə nail ola bilmişdir. Bəstəkar rejissorun tələblərinə cavab verərək filmin dramaturgiyası ilə musiqinin tam uyğunluğuna nail ola bilmiş və bununla da filmin bədii dəyərini artırmışdır.

“Nəsimi” də ilk növbədə, filmin dramaturgiyasında mühüm rol oynayan müxtəlif rəngarəng mövzular, parlaq və mənalı bədii obrazlar diqqəti cəlb edir. Bəstəkar öz dəst-xəttinə uyğun musiqisi ilə qəhrəmanların daxili aləminin səciyyəsinə müxtəlif mövzulardan istifadə edərək, gözəl simfonikləşdirilmiş musiqi lövhələri yaratmışdır. “Teymur və Şirvanşah”, “Tamerlanın məğlubiyyəti”, “Nəsiminin həbsi”, “Xalqın əzabı”, “Axtarışlar”, “Nəsiminin edamı” kimi simfonik lövhələr filmin kulminasiya məqamlarında gərgin dramaturji səhnələrin açılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

“Nəsimi” filminin musiqisi bütövlükdə musiqi formasının inkişafında mühüm üsullardan biri, təzadlı mövzu-obrazların qarşıdurması prinsipi üzərində qurulmuşdur. Münaqişəli, ziddiyyətli mövzuların qarşı-qarşıya qoyulması əksərən tembr xüsusiyyətləri vasitəsilə əldə olunur.

Əsas qəhrəman Nəsiminin və xalqın obrazı cəsarətli, iradəli, intonasiyalı, dəqiq ritmlərlə xarakterizə olunan parlaq mövzularla təsvir

olunmuşdur. Bununla bəstəkar hər iki obrazın yaxınlığını göstərməyə nail ola bilmişdir.

Zəhmli hökmdar Teymurləngin musiqi xarakteristikası intonasiya gərginliyi və dəqiq ritmika ilə səciyyələnir. “Teymurləngin yürüşü” simfonik fraqmentində ritmik ostinato üsulundan istifadə edən bəstəkar insanlara zülm, fəlakət gətirən qəddar hökmdarın mükəmməl portretini yaradır.

Filmin ayrı-ayrı hissələrində mövzu materialının müxtəlifliyinə baxmayaraq, obraz baxımından müstəqil musiqi parçalarının intonasiya bağlılığı da diqqəti cəlb edir. Belə ki, “Vəsiyyətlər”, “Səyahət”, “Ləl-cavahirat yığımı”, “Teymurləng və Şirvanşah” simfonik lövhələri ayrı-ayrı motivlərin mövzu təkrarlığı prinsipi üzərində qurulmuşdur. “Teymurləngin yürüşü”, “Teymurləngin məğlubiyyəti” epizodlarında ritmik vəhdət prinsipi müşahidə olunur. Belə yanaşma musiqi materialının bütövlüyünü təmin edərək filmin dəqiq kompozisiyasına imkan yaradır.

Yeni ifadə vasitələrinin daim axtarışında olan Tofiq Quliyev bu filmdə də folklor nümunələrindən özünə xas ustalılıqla istifadə etmiş və obrazların fərdiləşməsinə nail olmuşdur.

Filmə bəstəkar dərvişlərin yığıncağı səhnəsinə meyxana janrını daxil edərək obrazın emosional, fərdi təsvirini qabarıq şəkildə təqdim etmişdir. “Qafil oyan” səhnəsi, Nəsimini öz məclislərinə davət edən dərvişlərin “Gəl, ey könül, yar istəmə” deyib çalıb-oxuması və bu səhnə ilə bütün dərviş ovqatını çatdırması bəstəkarın misilsiz xidmətidir. Ümumiyyətlə, filmə yazılan musiqidə bir sufi, dərviş, tərki-dünya “intonasiyası” var.

Bəstəkar filmə böyük simfonik orkestrin imkanlarından istifadə edərək milli musiqimizin intonasiya zənginliyini tətbiq etmişdir. Filmin musiqisi zəngin, parlaq çalarlarla dolu melodiyası, lad-intonasiya, ritmik xüsusiyyətləri ilə cəlb edir. Filmə Zeynəb Xanlarovanın ifasında səslənən “Yox-yox” mahnısı bəstəkarın digər ekran əsərlərində olduğu kimi, ekran məhdudiyyətindən çıxıb müstəqil əsər olaraq bu günə kimi dillər əzbəridir. Bu da bir daha bəstəkarın yaradıcılıq potensialının aydın təzahürüdür.

“Nəsimi” filmi 1974-cü ildə VII Ümumittifaq Kinofestivalında “Ən yaxşı tarixi film” nominasiyasında yüksək mükafata layiq görülmüşdür.

Nəsimi rolunun ifaçısı, xalq artisti Rasim Balayev müsahibələrinin birində qeyd edir: “Mən cəsarətlə deyə bilərəm ki, “Nəsimi” filminin tamaşaçılar tərəfindən sevilməsində, filmin uğurlu ekran həyatında Tofiq Quliyevin bəstəkar kimi rolu danılmazdır”.

Tofiq Quliyev böyük sənətkar idi; bu gün də, gələcəkdə də böyük sənətkar kimi xatırlanacaqdır. Onun musiqisinin zəngin xəzinəsi insanların ilham mənbəyi olaraq daim yaşayacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Солмаз Касимова, Земфира Абдуллаева. Тофик Кулиев. Баку: Азербайджан, 1995, 144 s.
- 2.Zemfira Abdullayeva. Ecazkar sənətkar. Bakı: Çinar-çap, 2007, 200 s.
- 3.Zemfira Abdullayeva. Mahnılarda döyünən ürək. Heydər Əliyev Fondu, 2017, 150 s.